

aanzet daartoe geleverd heeft. Opgemerkt zij nog, dat er geen aanleiding bestaat tot de vrees dat de ene beschrijving een duplicaat zou worden van de andere.... Ik ben wel de Heer van der Wijst dankbaar voor zijn actieve medewerking en ik spreek de hoop uit, dat het niet bij hem zal blijven....

Wie dan verder nog van ongeduld getuigen wil, kome eerst eens kijken: hij zal zien (zoals ik aan den lijve ondervind) dat het moeizamer is en minder berekenbaar dan winkelwijken bouwen en straten aanleggen, en zeker moeizamer dan gordijnstof weven en aardappelen rooien. En dit geldt zeker wanneer er nog andere bouwwerken op stapel staan dan de Gemertse geschiedschrijving.... Heeft een Gemertse agrariër al eens geprobeerd eigenhandig drie ploegen (ouderwetse) tegelijk door de rulle aarde te trekken? En als hij het gedaan had, wat dan te zeggen van een meneer die vanaf de rand van de onafzienbare akker zou geroepen hebben: "Hé boer, schiet wat op!"

Maar de boer, hij ploegde voort.... Dat gedicht van Wenumus Büning werd eens door Antoon Coolen z.g. gedeclameerd in dezelfde zaal waarin eerder de heenkundekring van Gemert gesticht werd. Een der oprichters van "De Kommanderij Gemert" wil dat blijven doen: als huldeblijk aan alle vroegere en huidige vrienden van de zilveren Kring.

En moge een groeiend aantal inwoners van de oude Kommanderij ook in de volgende 25 jaren hun voren blijven trekken door de rijke akker van het Gemertse heem.

R h e n e n , 1 a p r i l 1 9 6 6

Vijf en twintig jaar Heemkundekring in Gemert.

De kroniek van werkzaamheden van de Heemkundekring "De Kommanderij Gemert" vangt aan met vermelden van een oproep van Pastoor Binck, in een aantal Brabantse kranten om te komen tot het oprichten van historische kringen in dit gewest en daardoor tot een betere kennis van Brabant's verleden. Deze oproep werd met sympathie en enthousiasme begroet. Er werd

een plan gemaakt om 22 kringen op te richten. In onze omgeving zouden Eindhoven, Helmond, Deurne en de Peel daarvan deel uitmaken. Dit gebeurde in het voorjaar van 1941.

Het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant bood de helpende hand; dit Genootschap organiseerde namelijk op 1 Maart 1941 een bijeenkomst van zijn leden, waarbij ook de leraren van het middelbaar en voorbereidend onderwijs alsmede hoofden van scholen konden worden geïntroduceerd. Op deze bijeenkomst sprak Dr. Hugo Heijman uit Heeswijk over de stand der heemkunde in ons gewest en het streven om de algemene belangstelling hiervoor te verlevendigen.

Er werd een Noordbrabantse Bond van Heemkundige Studiekringen opgericht waarvan Dr. Heijman secretaris werd. Deze sprak op Donderdag 3 april 1941 voor de radio over de actie, die gaande was. Het enthousiasme van de grote promotor pastoor W. Binck was na de bestuursvergadering op 27 maart 1941 zo groot, dat hij schreef: " 's Avonds tien uur aanvaardde ik in het nachtelijk duister onder een mooie sterrenhemel mijn voetreis van Tilburg naar Alphen totdat een weldoende auto mij oppikt bij Riel en huiswaarts voert. Maar wat geeft dat! Dat hebben wij er graag voor over, Gij en ik niet waar, want Brabant roept!" De oproep van Pastoor Binck en Dr. Heijman vonden al spoedig weerklank en we mogen met blijdschap constateren, dat Gemert daarbij niet achterbleef, maar als een der eersten in deze streek reageerde. Pater Loffeld had zich in verbinding gesteld met Dr. Heijman en uit diens antwoord blijkt, dat de naam van Pater Loffeld werd toegevoegd aan degenen, die reeds hun adhaesie betuigd hadden.

Gemert zou ingedeeld worden bij de kring Deurne en de Peel. Dr. Heijman zond tegelijk het eerste nummer van Brabants Heem aan Pater Loffeld, waarin een artikel van de hand van Dr. Heijman stond, wat de Heemkunde wilde en hoe het kringrelement eruit zag.

Reeds eerder had Dr. Heijman hierover met de vertegenwoordigers van de pers gesproken; als een punt van praktisch werken noemde hij o.a. toen: het verzamelen van vergeten en nog gebruikte namen van akkers, weiden, en velden, omdat dit een werk is waaraan ieder zijn medewerking kan verlenen, ook nog in de tegenwoordige tijd. Pater Loffeld zette er haast

achter; hij vroeg aan de burgemeester van Gemert verlof om een bijeenkomst te mogen houden, om te Gemert tot de oprichting te komen van een afdeling van de Brabantse Bond van heemkundige kringen. De burgemeester verwees hem naar de Procureur Generaal in Den Bosch, die door de Duitse bezetter gemachtigd was een dergelijke vergunning af te geven; want alle bijeenkomsten en vergaderingen waren bij decreet verboden. Bij schrijven van 17 april 1941 ontving Pater Loffeld van de P.G. bericht, dat er geen bezwaar bestond. In een schrijven van dezelfde datum bericht Dr. Heijman, dat Erp het beste kon worden ingedeeld bij Gemert; dit was ook de mening van Dr. Mouwesc, destijds Pastoor te Erp, die ook op de eerste vergadering aanwezig was.

De stichtingsbijeenkomst vond plaats op 28 april 1941 in de zaal van Hotel De Keizer. Pater Loffeld had de leiding en er waren meer dan honderd personen aanwezig, vertegenwoordigend alle lagen der Gemertse bevolking. Onder de aanwezigen mocht hij tot zijn vreugde ook begroeten Jan Vriends uit Bakel en Dr. Heijman uit Heeswijk, resp. voorzitter en secretaris van de Brabantse Bond. De heer burgemeester van Gemert, J. Phaf, die vanaf de eerste pogingen hier een afdeling op te richten, steeds zijn volle medewerking had gegeven, kon wegens ziekte niet aanwezig zijn. De burgemeester was intussen wel bereid gevonden het erevoorzitterschap te aanvaarden. Pater Loffeld wijdde ook piëteitvolle woorden aan Pater van den Elsen, de boerenapostel, als grondlegger van de heemkunde van Gemert door zijn over de Latijnse School en andere artikelen, aan de Jezuit Pater Delattre en Pastoor Poell, die beiden hebben voortgebouwd op het werk van eerstgenoemde. Dr. Heijman hield daarna een voordracht over het doel en de werkwijze der Heemkundige Studiekringen, de heer Jan Vriends sprak over de organisatie en de geschiedenis van de Bond en de Kringen. Pater Loffeld wees meer op de studie-objecten in Gemert en verder deelde hij mede, dat de contributie was bepaald op f 2,50 per jaar. Er gaven zich 59 personen op als lid en het voorlopig bestuur bestond uit Pater Loffeld als voorzitter, L. Vrins als ondervoorzitter, M. Teunissen als secretaris, A. Corstens als penningmeester en Jac. van den Broek als conservator. De naam van de kring zou zijn: "De Kommanderij Gemert" en als devies werd genomen de spreuk: "So Goet is Got".

Voor de verkiezing had Pater Dr. L. Vogel van het kasteel gevraagd, of er ook dames in het bestuur konden worden gekozen. Uit de notulen blijkt niet welk antwoord hierop gegeven werd.

Ik mag hier misschien nog even wijzen op datgene, waar Dr. Heijman in zijn voordracht de nadruk op legde en wat ook voor ons op het ogenblik nog van belang is. De naam Heemkundige Studiekring houdt niet op de eerste plaats studie in, maar het is een vereniging van het volk, dat kennis en liefde heeft -en deze wil kweken- voor eigen streek, eigen zeden en gebruiken. Iedereen kan, ja behoort hieraan mede te werken, die maar iets kan bijdragen tot de werkelijke geschiedenis van heden, waarop in de toekomst kan worden voortgebouwd.

De eerste bestuursvergadering had plaats op het kasteel op 7 mei 1941, waarin werd medegedeeld, dat het aantal leden intussen was gestegen tot 75 en dat het de bedoeling was om in mei een algemene ledenvergadering te houden, waarop Pater Loffeld het woord zou voeren over "Heemkunde in Gemert" en een en ander met een filmstrookje zou toelichten. Men zou het lid P. Schoofs verzoeken zijn filmpje over Gemert te vertonen. Op de algemene vergadering zou ook nog eens extra de nadruk gelegd worden op het verzamelen van voor Gemert interessante voorwerpen; deze zouden dan in een oudheidkundige kamer bijeengebracht kunnen worden samen met de voorwerpen, die tegenwoordige bezitters verklaarden in bruikleen te willen afstaan. De oudheidkundige kamer is tot heden een vrome wens gebleven, niettegenstaande verschillende pogingen, om daartoe te komen, ondernomen zijn.

Op een bestuursvergadering van 19 mei bleek, dat reeds 83 contribuerende leden waren aangeworven. Op 4 juni had de eerste algemene ledenvergadering plaats, waarbij een talrijk publiek aanwezig was, waaronder de geestelijkheid van Gemert, vertegenwoordigers van de Kapucijnen en Huize Padua, burge-meester en wethouders van Gemert, notaris Penders, de gemeentesecretaris A. v. d. Borne en het vrijwel voltallige personeel van de Gemertse scholen. Pater Loffeld zette uitvoerig uiteen wat men onder heemkunde moet verstaan en hoe iedereen daaraan kan meewerken. Onder de aanwezigen was ook onze kort geleden overleden voorzitter, de heer M. van der Velden, die toen reeds vragen stelde over het keske vooraan in de Deel. Na de pauze vertoonde de heer Schoofs zijn Gemert-filmpje.

In de tweede helft van juli werd de eerste excursie georganiseerd door de Kampen langs de Rips naar de "lieskuil", waar J. Vriends uit Bakel sprak over het leven, dat zich ontwikkelt in en op het lage water. Vandaar ging het over Koks naar het Esdonks kapelleke, één uniek bezit van Gemert, en verder naar de Handelse bergen. J. Vriends vertelde hier weer, hoe die ontstaan zijn. Het gezelschap bezocht daarna Gemerts oudste en kostbaarste bezit, de genadekapel van Handel, zoals de voorzitter deze noemde, en verder sprak hij over de ouderdom van het beeldje, de wapens der Duitse ridders in de muren van de kapel, het graf van de kluizenaar en de kostbare riddergeschenken in de sacristie. Een interessante excursie "van de lieskuil naar de stuifduinen" en "van het veldkapelleke naar het genadeoord", zoals de notulen zeggen. Zeer leerzaam bovendien en misschien eens door ons te herhalen. Het aantal was intussen aangegroeid tot over de honderd.

Helaas kwam er aan het zo enthousiast begonnen werk een ontijdig einde. In september 1941 werd de Brabantse Heembeweging door de Duitse bezetter verboden "als niet in het belang van de openbare orde en het openbaar leven" en kom weer pas tot leven gewekt worden op woensdag 24 oktober 1956, toen in Hotel de Keizer een bestuurs- en ledenvergadering werd gehouden. Gelukkig had het bestuur in september 1941 de boeken en de kas weten te redden en was deze laatste tengevolge van de gemeente-subsidies in behoorlijke staat.

Pater Loffeld had echter in de jaren, die aan deze vergadering voorafgegaan waren en die hij de phase van de sluimering noemde, niet stilgezeten. Reeds vanaf 10 mei 1945 had hij regelmatig contact gehad met het hoofdbestuur waar aanvankelijk geen beweging in te krijgen was. Dat lukte pas in 1947 en intussen was ons bestuur tot twee personen geslonken, namelijk de voorzitter Pater Loffeld en de conservator, de heer J.v.d.Broek. We mogen deze twee heren hier wel openlijk dank brengen, dat zij hebben volgehouden. Aan de voorzitter waren intussen zoveel andere werkzaamheden door zijn overheid opgedragen, dat de tijd hem ontbrak nog veel voor de Heemkundekring te doen. Het hoofdbestuur bleef echter aandringen om het werk weer te hervatten. Ze kregen hierbij zeer gewaardeerde hulp van de heer van Gameren uit Aarle-Rixtel en ons tegenwoordig bestuurslid, de heer M. de Wit, destijds wonende

op de Hazeldonk. Zo was de voorzitter samen met de heer J. van den Broek nu weer in staat de kring uit zijn sluimering wakker te maken. Op 15 oktober 1956 werd op een vergadering op het gemeentehuis tot definitieve voortzetting van het in 1941 begonnen werk besloten. Op de algemene vergadering van 24 oktober 1956 waren een hondertal genodigden aanwezig. De jaarlijkse bijdrage voor het lidmaatschap werd bepaald op f 5,-- , waarvoor ieder lid een abonnement kreeg op het tweemaandelijks tijdschrift "Brabants Heem". Een begunstigend lid zou f 10,-- per jaar bijdragen. Er gaven zich 63 nieuwe leden op, waaruit een bestuur van zeven personen werd gekozen. Voorzitter werd de heer J. de Bok, hoofd van de Ulo, secretaresse mej. Betsy van der Velden, penningmeester de heer J. Rooijackers, conservator de heer J. van den Broek. De drie andere bestuursleden waren mej. D. Bardoel en de heren M. de Wit en M. Bos. Op voorstel van het nieuwe bestuur werd Pater Loffeld tot erelid en burgemeester de Bekker tot erevoorzitter benoemd.

Zo waren de werkzaamheden weer hervat en op de eerste bestuursvergadering van 29 oktober 1956 werd als passende heemkunde openingsgroet voorgesteld "So goet is Got". Op deze vergadering deelde de heer J. van den Broek mee, dat er bij de restauratie van de Kerk van St. Jans Onthoofding was ontdekt dat er waarschijnlijk nog oude ridders begraven zouden liggen in het priesterkoor van de kerk. De opgravingen zijn later ook uitgevoerd, de graven werden wel gevonden, daarin slechts een klein restant van de lichamen en de buitenranden van een Duits ordenskruis van brocaat en 2 handvatten van een lijk-kist. Van de geopende graven zijn foto's gemaakt.

Gedurende dit seizoen werden 5 ledenvergaderingen gehouden, waarin o.a. pastoor Sicking uit Eindhoven, vroeger kapelaan in Gemert, sprak over brokstukken en herinneringen uit de Gemertse geschiedenis, waarin hij o.a. vertelde, dat het Pastoor Poell was geweest, die hem geleerd had de interessante geschiedenis van het oude Gemert te zien.

Het is ook wel de moeite waard hier even te vermelden, dat er in deze tijd, namelijk begin september 1956 op de Hoge Kranenbraken in de Mortel een urn gevonden is, waarvan de inhoud bestond uit resten van crematie. Men heeft daarop nog verder gezocht, maar niets bijzonders meer gevonden. Uit de vele scherven die in de bouwgrond werden aangetroffen, meen-

gedaan om enige bejaarde personen verhalen te laten vertellen en deze vast te leggen. Een gedeelte van het Gemertse dialect werd reeds vastgelegd op een wire-recorder op 2 november 1957, toen mej. Dr. Hol hiervoor naar Gemert was gekomen. Dit gebeurde naar aanleiding van een verzoek tot codificatie van de Nederlandse volksverhalen. Dat jaar verscheen ook het 2de nummer van Gemerts Heem. Het eerste was verschenen in 1941. In de loop van de zomer werden excursies gehouden naar het kasteel-raadhuis in Helmond en naar Duitsland met een bezoek aan Goch, Kleef, Kalkar, Xanten en Kevelaer.

De bezorgdheid van onze afdeling voor het behoud van merkwaardige en belangrijke dingen in Gemert blijkt uit een schrijven, dat in september 1958 door het bestuur werd gericht aan het bestuur van de Schut St. Antonius, om te wijzen op het verval van het Sint Teunis-kapelleke achter in de Deel, waarvan de Schut de eigenares is. De heemkundekring bood zijn hulp aan bij eventueel herstel. Tot heden, april 1966, is hierop nog geen antwoord ontvangen en de kapel gaat langzaam, maar zéker haar ondergang tegemoet. Eén klein lichtpuntje is er nog. Doordat het kapelleke binnenkort definitief op de lijst van Rijksmonumenten komt, is er waarschijnlijk nog een mogelijkheid tot behoud en restauratie.

Gelukkig is het beter gegaan met het Esdonks kapelleke, waarover al gesproken was in 1957 en waarvoor de secretaris M.v.d. Wijst in 1959 de hulp inriep van de pastoor van Gemert en van Monumentenzorg. Zoals bekend, is het in 1961 onder leiding van monumentenzorg op deskundige wijze hersteld. Een ere-saluut komt hiervoor toe aan onze deken en pastoor J. van den Heuvel en aan de heer de Wit uit Helmond, die financiële steun gaven, om de restauratie mogelijk te maken.

Uit het jaarverslag van 1958-1959 blijkt, dat in april 1959 Dr. Nielen ontslag nam als bestuurslid. In zijn plaats werd gekozen mej. M. van de Laar, hoofd der school te Gemert. Excursies werden gehouden naar Alphen bij Tilburg, waar in verband met de viering van het 1250-jarig bestaan een prachtige historische optocht werd gehouden. Verder bezocht men de opgravingen in Milheeze, een tentoonstelling en een heemkunde-avond in St. Oedenrode, het openluchtmuseum in Bokrijk bij Gent en in samenwerking met enige andere kringen de stad Mechelen. Aan het eind van het jaarverslag merkt de secretaris

schiedenis van Gemert" uit , een zeer interessant en lezenswaardig boekje voor iedereen, die wat meer van Gemerts historie wil weten.

Op de jaarvergadering van 1 februari 1961 trad de heer W. Vos uit de Ruijschenberghstraat af als voorzitter, J. Rooijakkers als penningmeester en verder was er nog sedert 1 november de vacature als secretaris door het vertrek van de heer M. v.d. Wijst. Zij werden opgevolgd door de heer M. van der Velden als voorzitter, L. Bekkers als penningmeester en W.J. Vos uit de Pandelaar als secretaris. Als activiteiten voor het nieuwe jaar stelde de heer van der Velden diverse punten voor; o.a. weer de stichting van een oudheidkamer, waar verzamelde voorwerpen zouden kunnen worden bewaard en ter bezichtiging voor het publiek worden tentoongesteld. Hierover was, zoals bekend, al meerdere malen gesproken, maar ook nu vond men geen oplossing. Een ander voornaam punt kon wel tot oplossing worden gebracht, namelijk het opnieuw starten met eigen blad van de kring: "Gemerts Heem". De heer M. v.d. Wijst nam de redactie op zich in samenwerking met de secretaris, de heer W.J. Vos en zo verscheen in november 1961 nummer 3 van ons blad; we zijn met dit jubileumnummer aan nr. 22.

Verder werd medegedeeld, dat Pater Loffeld in het bezit is van vele dia's van Gemerts kasteel, kerk, dorpsgezichten, commandeurs enz., alsook van de vlootvoogd Jan van Amstel en zijn vrouw. Jan van Amstel werd in Gemert geboren, zijn geboortehuis stond tussen de vroegere Latijnse School en de fabrieksgebouwen van de Fa. Raymakers.

Uit de jaren 1961-1965 kan o.a. worden genoemd de restauratie van het keske "de vlucht naar Egypte", waarvoor onze tegenwoordige voorzitter, Leo Bekkers, in 1961 een tekening maakte en dat in 1965 weer op den Heuvel is geplaatst, nu tegen de gevel van de boerderij van W. Egelmeers. Verder had ook het advies van de Gemertse Heemkring om de namen "Voorhaag" en "Achterhaag" weer te vervangen door de vroegere naam "De Haag" succes. In 1961 kwam ook voor het eerst ter sprake de "Voortse Hoeve" op de Lodderdijk, bewoond door Dorus Kanters. Het bestuur was van mening dat de boerderij als enig in zijn soort bewaard moest blijven en ze zou voor diverse activiteiten van onze kring kunnen dienen. Na een onderhoud met B & W van Gemert bleek uitzicht op een eventuele huur niet uitgesloten.

heer Delahaye naar een boek van zijn hand, dat intussen is verschenen en dat in het bezit is van onze kring. Het boek is zeer ongunstig beoordeeld, getuige de laatste afleveringen van Brabantia.

De laatste lezing van vorig jaar was die van Jan Vriens over de Brabantse natuur en in februari van dit jaar sprak Dr. H. Ruhe uit Hilvarenbeek over "Brabantse huizen en boerderijen"; beide lezingen werden verduidelijkt door talrijke dia's. Excursies werden gehouden naar Leuven en de Achterhoek in 1962, naar Keulen in 1963, en naar de tentoonstelling "Het Gilde viert" in Den Bosch (waar ook zilveren schilden van de Gemertse Schutten lagen) en "Van Steentijd tot Brabantse Muts" in Sint Oedenrode. Verder een bezoek aan Zuid-Limburg, Heerlen en Maastricht in 1965.

Behalve de brand in de Voortse hoeve, reeds eerder vermeld, trof ons nog een andere tegenslag in 1965; op 16 december overleed namelijk onverwacht onze voorzitter, de heer M.H. van der Velden, een Gemertenaar in hart en nieren en een kenner van Gemert als weinig anderen. Met dankbaarheid zullen wij steeds het werk herdenken, dat hij voor onze kring gedaan heeft.

Tengevolge van de dood van de heer van der Velden en het vertrek naar Den Bosch van onze secretaris, de heer W.J. Vos, moest er op de jaarvergadering van 15 februari 1966 in twee vacatures voorzien worden. Door het bestuur werden als kandidaten voorgesteld de Eerw. Heer M.H.J. Pennings en de heer A.M. van Houtert (Ruyschenberghstraat). Daar er geen tegencandidaten waren, werden deze twee als gekozen verklaard. De functies werden onderling verdeeld als volgt: Voorzitter L. Bekkers; Secretaris M.H.J. Pennings, Penningsmeester M. van den Boom, leden J. van den Broek, A. van Houtert, mej. M. van de Laar en M. de Wit.

Als eerste werk had het bestuur te voldoen aan het verzoek van het Gemeentebestuur van Gemert, om advies uit te brengen over de nieuwe monumentenlijst door Rijksmonumenten-zorg voor Gemert opgesteld. Het bestuur heeft er twee vergaderingen aan besteed en gedurende twee zondagmiddagen Gemert, Handel en Mortel in alle richtingen doorkruist om verschillende gebouwen en huizen te bekijken. Het tweede punt was de voorbereiding van het 25-jarig jubileum van onze kring, waaraan

verschillende bestuursvergaderingen zijn besteed.

Als we de activiteiten van onze kring gedurende de 25-jaren van zijn bestaan bekijken, mogen we zeggen dat er een goed begin is gemaakt, maar dat er nog jarenlang veel werk te doen zal blijven, waarvoor de medewerking en steun van velen nodig blijft. Voor de hulp en medewerking, in de afgelopen 25 jaar ontvangen, willen wij een hartelijk dankwoord richten aan het Gemeentebestuur en de Raad van Gemert, evenals aan zovele anderen, die op de een of andere manier hun sympathie en onmisbare steun hebben gegeven en nog geven. Mogen deze blijven voortduren.

Aan het slot van dit overzicht zou ik de lezer nog attent willen maken op een opmerking, door de heer W.J.Vos gemaakt in zijn jaarverslag over 1964, welke opmerking ook nu nog overweging verdient. Hij zegt daar namelijk, dat het aantal leden zo ongeveer constant blijft, zo rond de tachtig, maar dat ook onze vereniging niet is kunnen ontkomen aan de gevolgen van de stormachtige, moderne tijd. De belangstelling is er wel, maar de kostbare tijd ontbreekt vaak zowel aan bestuursleden als aan gewone leden. Het gevolg is dat de vergaderingen slecht worden bezocht en het bestuur minder kan ondernemen dan het zou willen. Meer manifestaties naar buiten zouden waarschijnlijk meer belangstelling wekken. Misschien kunnen we er dit jaar een begin mee maken. We roepen daartoe alle medewerking in.

M.H.J. Pennings.
Secretaris.

WAT IS HEEMKUNDE ?

Een vreemde titel voor een bijdrage in een jubileumnummer van een Heemkundekring, die al vijftintig jaar de heemkunde beoefend heeft.

Toch niet zo vreemd als men op het eerste oog zou denken. Hoelang is men al bezig, om een definitie te zoeken voor Volkskunde? Nooit komt men tot een bevredigende omschrijving, omdat men iets wil be"palen", wat niet aan perken te binden is. Heemkunde - dat is volkskunde betrekking hebbend op het eigen